

УДК [334.7.01:330.8](477)''18/19''

Кудласевич О.М., канд. екон. наук, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ (З ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ)

Охарактеризовано важливі напрями економічної політики держави щодо розвитку підприємництва, зокрема питання антимонопольного регулювання у трактуванні українських економістів кінця XIX – початку XX ст. Подано результати комплексного аналізу впливу монополістичних структур на економічне життя суспільства у працях М. Туган-Барановського, В. Желєзнова, Д. Піхна, М. Довнар-Запольського, Л. Федоровича та інших. Обґрунтовано науково-практичне значення та актуальність теоретичної розробки в українській економічній думці найважливіших напрямів державного регулювання підприємницької діяльності.

Ключові слова: підприємництво, конкуренція, монополія, державне регулювання, історія української економічної думки.

За умов трансформаційних перетворень в Україні постає об'єктивна необхідність аналізу історичних закономірностей і національних особливостей процесу розвитку вітчизняного господарства в цілому та підприємництва зокрема. Актуальність цього дослідження визначається суперечливим процесом розбудови національної економіки протягом періоду ринкової трансформації на межі XX–XXI ст., що відбувалася за рахунок запозичення західних інституційних норм у сфері підприємницької діяльності та ігнорування власного історичного досвіду. Необхідність зміцнення конкурентного середовища національного господарства актуалізує потребу історико-економічного дослідження, теоретичного осмислення розвитку підприємництва та політики антимонопольного регулювання у відображенні вітчизняних вчених-економістів рубежу XIX–XX ст., що враховує українську специфіку, менталітет і національні традиції.

У працях відомих дослідників історії економічної думки України, зокрема, С. Злупка [1], В. Небрат [2], Н. Супрун [3], В. Феценко [4] представлено ґрунтовний аналіз еволюції наукових поглядів на проблеми інституційного забезпечення ринкових перетворень вітчизняного господарства. В останніх публікаціях сучасних українських вчених отримали розробку в історико-економічному контексті питання державного регулювання зовнішньоекономічних відносин [5], характер взаємозв'язку між структурно-технологічними змінами господарства та розвитком монополістичних тенденцій в економіці [6], інвестиційно-фінансові аспекти розвитку підприємництва [7, с. 237–287], форми взаємодії держави з корпоративним сектором економіки [8, с. 197–253] та кооперативними формами господарської організації [9]. Водночас залишається малодослідженим процес становлення наприкінці XIX – на початку XX ст. науково-практичних засад антимонопольної політики, засобів підтримки конкурентного середовища, теоретичний аналіз форм і загроз монополізації економіки в добу становлення національного ринку.

З огляду на це, **мета статті** – подати результати аналізу наукових поглядів на проблему антимонопольного регулювання розвитку підприємництва в українській економічній думці кінця XIX – початку XX ст.

У кінці XIX ст. уряд здійснював політику протекціонізму, захищаючи вітчизняну промисловість від іноземної конкуренції. Так, у 1891 р. були значно підвищені мита на всі імпортні

товари, а промисловці отримали казенні замовлення від держави за цінами, вищими за ринкові. Ці заходи були реакцією на превалюючий принцип необмеженої господарської свободи та сприяли утвердженню ідей державного регулювання економіки. З обґрунтуванням активного втручання уряду в економічне життя виступали вітчизняні вчені-економісти, які не сприйняли концепції вільного ринку та вважали, що суспільний розвиток буде успішним за умов розширення економічних функцій держави.

Вітчизняна економічна система на кінець XIX ст. становила такий механізм, який поєднував у собі ринкові засади з активною регулюючою діяльністю держави, роль якої особливо зростала на початку XX ст. Цьому сприяли такі фактори: розвиток продуктивних сил у кінці XIX – на початку XX ст. супроводжувався посиленням монополізму та послабленням ринкових механізмів, що породило ідею можливості заміщення ринково-конкурентних засад державним регулюванням і плануванням; пізня та прискорена індустріалізація потребувала структурних зрушень, переміщення капіталів з традиційних галузей у новостворені, що було можливим лише за допомогою державних фінансів. Саме за таких умов вітчизняні економісти стали проводити аналіз функціонування ринкового механізму та доцільності регулюючого впливу держави в народному господарстві країни, зокрема політики державного регулювання монопольної діяльності.

На українських землях, підпорядкованих Російській імперії, наприкінці XIX ст. у ході розвитку промислового капіталізму відбулися суттєві трансформації, що свідчили про поступове переростання його в монополістичну стадію. Із середини 90-х років XIX ст. монополістичні тенденції у розвитку економіки особливо посилювалися. У результаті концентрації та централізації виробництва монополістичні об'єднання «Продвугілля», «Продамет», синдикат цукрозаводчиків та інші, спираючись на свою економічну силу, отримали можливість впливати майже на все економічне життя суспільства. Конкуренція стала недосконалою, змінювався процес ціноутворення, відбувалася трансформація всього ринкового господарства, виникла потреба в регулюванні економічних процесів.

Активний вплив монополістичних структур на економічне життя суспільства викликав посилений науковий інтерес до проблем монополізації та необхідності регулювання діяльності монополій. Зазначені питання знайшли висвітлення у працях вітчизняних дослідників А. Антоновича, Д. Піхна, М. Туган-Барановського, Л. Федоровича, М. Довнар-Запольського, В. Железнова та інших. Більшість українських економістів вважали можливим виправити негативні наслідки діяльності монопольних утворень через державне регулювання їх функціонування [10, с. 114–125]. Ідею про необхідність державного втручання в економічні процеси та захисту господарства від негативного впливу діяльності монополій підтримували М. Туган-Барановський, В. Железнов, М. Соболев, П. Фомін.

Аналізуючи функціонування ринкового механізму, видатний український вчений М. Туган-Барановський з'ясував як переваги ринкової системи господарювання, так і її недоліки. До переваг він зараховував, насамперед, динамічний характер ринку, який дозволяє швидко здійснювати зміни у виробництві, залежно від попиту, а також забезпечує можливість вести економічну діяльність без нагляду «зверху», керуючись винятково міркуваннями ефективності господарювання окремих осіб. На думку М. Туган-Барановського, через коливання цін на товари та послуги ринок дає учасникам виробництва об'єктивну інформацію про його реальні витрати, а також про необхідні якість і асортимент товарів та наданих послуг. Вчений з'ясував, що завдяки конкуренції на ринку «перемагають найбільш здібні елементи, перемога яких є вигідною для суспільства» [11, с. 2]. Отже, ринок за допомогою конкурентної боротьби звільняє виробництво від економічно слабких, нежиттєздатних виробників і відкриває широкі можливості для найефективніших з них. М. Туган-Барановський підкреслював, що, незважаючи на не-

доліки системи вільної конкуренції, у «галузі виробництва і обміну позитивні сторони її переважають негативні, і вплив її на промисловість і торгівлю був, взагалі, благодійним» [11, с. 2].

У результаті аналізу можливостей і слабких сторін ринкового механізму ряд вітчизняних економістів дійшли висновку, що за «порогом чуттєвості» механізму функціонування ринку залишалися будь-які потреби, не підкріплені грошима. Недоліком функціонування ринкової системи вважалася також її нездатність забезпечити країну суспільними благами. Крім того, ринок не забезпечував і перспективних потреб суспільства, на основі попиту та пропозиції він був орієнтований переважно на поточні потреби. М. Туган-Барановський виокремив ряд проблем, розв'язання яких неможливе в ринковій системі як такої і потребує зовнішнього регулювання. Він зазначав: «Факти новітньої промислової історії доводять, що і вільна конкуренція не здатна регулювати надзвичайно складне сучасне господарство. Життя вимагає нових господарських форм» [11, с. 2]. Ідею державного регулювання економічного життя підтримували К. Воблій, М. Соболев та інші відомі вітчизняні вчені того часу. Вони аргументували необхідність державного втручання економічною відсталістю і низькими темпами розвитку вітчизняної промисловості, негативними наслідками діяльності монополій, потребою в регулюванні питань землеволодіння та землекористування.

Дослідження В. Незабитовського, Д. Піхна, І. Тарасова, С. Іловайського, М. Алексєнка та інших українських вчених містили обґрунтування регуляторного потенціалу державних фінансів. У публікаціях на сторінках провідних наукових видань, таких як «Экономический указатель», «Труды Императорского Вольного экономического общества», «Экономист», розглядалися основні аспекти економічної політики уряду, зокрема: операції державного банку, проведення грошової реформи, державне підприємництво, регулювання діяльності акціонерних товариств, тарифна політика, розвиток комерційного кредиту, подолання бюджетного дефіциту, управління державним боргом тощо [7, с. 24].

Втручання держави в економічне життя на початку ХХ ст., особливо в роки Першої світової війни, було характерним не тільки для Російської імперії. Уряди держав Західної Європи розширювали межі державного сектору та втручання в економіку своїх країн. Це становило об'єктивну основу концепцій, згідно з якими на зміну вільним ринковим відносинам приходять свідоме державне регулювання економіки, розширюються соціальні функції держави. М. Туган-Барановський писав: «Принцип *laissez faire* втрачає кредит і замінюється протилежним началом державного втручання в інтересах економічно слабших класів населення» [12, с. 135]. Далі: «Принцип приватного господарства занадто вузький і недостатній для досягнення мети загального добра. Досвід показав, що необмежена воля приватногосподарської діяльності веде до придушення слабких сильними і зuboжіння більшості населення» [12, с. 164].

М. Туган-Барановський вважав, що для загального добра слід прагнути розвитку загальногосподарського принципу та необхідно обмежити свободу конкуренції. При цьому державний і приватний сектори економіки повинні бути оптимально поєднані. Отже, погоджуємося з думкою, що «продуктивним напрямом економічних досліджень було визначення доцільності напрямів і меж урядового втручання в сферу підприємницької діяльності, що активно розвивалася в пореформений період» [7, с. 29]. Українські вчені К. Гаттенбергер, Д. Піхно, Г. Симоненко, М. Цитович не ставили під сумнів об'єктивну необхідність економіко-регуляторної діяльності держави, але обмежували її завданнями забезпечення загальних умов господарювання – захисту прав власників і працівників без втручання в механізм розподілу і використання засобів підприємницької діяльності. Таким чином, створюються необхідні передумови та стимули економічного розвитку на основі підприємницької ініціативи, а місія держави полягає в тому, щоб ця ініціатива й активність сприяли забезпеченню народного добробуту, а не тільки збагаченню окремих осіб. Як слушно зауважив сучасний дослідник української

економічної історії Н. Горін, у працях вчених-економістів періоду ранньоіндустріальних перетворень вперше було порушено проблему «трансформації конкурентного середовища внаслідок посилення інноваційності господарської діяльності, концентрації виробництва і збуту, збільшення масштабів ринку» [6, с. 87].

Проблеми сьогодення перекликаються з протиріччями, що виникли в процесі економічного розвитку вітчизняної економіки на рубежі XIX–XX ст., коли формувалася «система вибіркової підтримки окремих підприємств та фінансово-промислових груп коштом казни, сприяння збагаченню вузького кола осіб за рахунок нещадної експлуатації фінансових, природних і людських ресурсів країни всупереч інтересам довгострокового сталого розвитку» [7, с. 35]. Ці питання дістали певне висвітлення та належну оцінку в тогочасній економічній літературі. Так Д. Піхно дослідив причини утворення монопольних союзів, їх форми та роль, яку вони відігравали в суспільно-економічному житті країни. У праці «Основи політичної економії» (1899 р.) вчений ставив питання необхідності регламентації діяльності монополій з боку держави з метою пом'якшення негативних наслідків їх функціонування. Він зазначав, що завдяки своїй економічній могутності монопольні сполучення здійснюють тиск на уряд для задоволення своїх інтересів, які зазвичай не збігаються із суспільними [13, с. 125–170], а також акцентував увагу на нездатності монополістичних об'єднань встановити порядок у господарському житті країни. Зазначимо, що Д. Піхно критикував діяльність монополістичних утворень з позицій капіталізму вільної конкуренції. Вчений вбачав у монополіях відхилення від ринкового порядку в економіці, яке неможливо усунути, але можна регулювати за допомогою акціонерного законодавства.

Солідарними з цією позицією були такі вітчизняні вчені, як А. Антонович, П. Фомін, В. Железнов та інші. М. Довнар-Запольський зазначав, що функціонування синдикатів важко позначається на споживачах і країні у цілому. Вчений називав монополістичні об'єднання «формою сполучення капіталу, що поки що є неминучим злом, з яким ми не вміємо боротися» [14, с. 46]. Пропонувалися такі заходи щодо регулювання діяльності монополій і боротьби з негативними проявами їх діяльності: урядова заборона синдикатів або жорсткий адміністративний нагляд за їхньою діяльністю; організація споживання; вплив на синдикати через митне законодавство. Водночас зазначалося, що такі заходи потрібно застосовувати досить виважено, оскільки будь-який тариф має бути розрахованим, по можливості, на довгостроковий період і різко змінювати його досить ризиковано. Різні галузі промисловості між собою тісно пов'язані, зміни умов конкуренції (шляхом зниження тарифу) для однієї галузі позначаються на ряді інших галузей і тоді наслідки можуть бути несподіваними. На думку М. Туган-Барановського, держава може суттєво впливати на картелі за допомогою відповідної митної політики: дозволивши іноземну конкуренцію, уряд має можливість легко зламати прагнення картелів підняти ціни на продукти [15, с. 387].

До питання утворення монопольних цін, впливу монополій на попит і пропозицію товарів на ринку звертався Л. Федорович у своїй праці «Теорія політичної економії» (1901 р.). Розглядаючи діяльність монополістичних об'єднань, він розкрив особливості та соціально-економічні наслідки монопольного ціноутворення [16, с. 48–49]. Інший вітчизняний вчений-економіст А. Антонович писав, що монопольні об'єднання є «господарськими державами в державі» і що вони тримають в економічній залежності промисловість країни [17, с. 70]. В. Железнов заперечував ідею позитивного впливу синдикатів на промислове життя, ніби за допомогою них можна знищити анархію виробництва, що є вигідним не тільки підприємцям, але й споживачам і робітникам. Основним мотивом підприємницьких угод є не турбота про споживачів і робітників, а прагнення збільшити або зберегти прибуток. Союзи підприємців, насамперед, намагаються забезпечити собі монопольне становище, а досягнувши його, користуються ним і регу-

люють збут та виробництво продуктів, обмежуючи їх кількість до тієї норми, за якою їх ціна повинна піднятися до бажаного рівня [18, с. 341–342].

Також В. Железнов виступав проти заборони спілок підприємців, вважаючи, що заборонити картелі й трести було б недоцільно та неможливо. Їх утворення та розвиток приводить індустрію та торгівлю до більш концентрованих форм. Заборона трестів і картелів, на думку вченого, призведе лише до того, що вони продовжуватимуть існування в прихованих формах, в обхід закону, що унеможливить контроль за їх діяльністю. В. Железнов наголошував, що неможливо зупинити природний хід промислового розвитку, необхідно спрямувати його у правильне русло, забезпечити суспільство від негативних рис промислових об'єднань, вести боротьбу зі зловживаннями монопольних капіталістичних організацій [18, с. 346]. Визнаючи за трестами та картелями право на існування, держава повинна відкрити та полегшити шлях утворення таких врівноважуючих контрорганізацій, як спілки споживачів: сільськогосподарських, ремісничих і кустарних кооперативних товариств, а особливо професійних спілок робітників, а також унормувати діяльність монополій. Він писав, що державі слід регулювати монополізований сектор економіки як покупцю виробів промислових союзів. У цьому статусі держава має значні підйоми антимонопольного впливу, особливо в тих країнах, де казенне споживання охоплює велику частку загальної суми збуту. У ролі покупця держава та органи місцевого самоуправління можуть встановлювати такі умови праці, запроваджувати такі технічні покращення та назначати такі ціни на продукти, за яких казенні, земські та муніципальні підприємства стануть взірцем для приватної промисловості, стримуючи зловживання та даючи поштовх до технічних та організаційних удосконалень [18, с. 348–349]. На думку В. Железнова, це природно приведе до останньої ланки процесу концентрації підприємств при капіталістичній системі господарства – розвитку державної та суспільної підприємливості [18, с. 350].

Форми контролю суспільства та держави над діяльністю трестів і синдикатів розробляв К. Воблій. Потрібно не забороняти їх діяльність, – писав дослідник, – а регулювати її. Монопольні утворення є природним продуктом капіталістичного розвитку, тому система заборон не має сенсу. Серед заходів контролю та нагляду за трестами К. Воблій рекомендував запровадити обов'язкове опублікування періодичних детальних звітів. Як противагу негативним проявам діяльності синдикатів і трестів вчений вбачав у створенні організацій робітничих спілок, кооперативів, державних і суспільних підприємств. Для захисту своїх інтересів у боротьбі з об'єднаннями підприємців потрібно також об'єднатися й споживачам. У боротьбі із синдикатами та трестами, на думку К. Воблого, інколи може бути корисним зниження мит [19, с. 139].

Українські вчені вивчали різні прояви діяльності монополій та їх вплив на соціально-економічне та політичне життя суспільства у цілому. М. Туган-Барановський, А. Антонович, П. Фомін, С. Булгаков виявляли й позитивні сторони діяльності монополістичних утворень. Учені зауважували, що монополії властиві елементи планомірності, тобто вони долають суперечності ринкового господарства та приносять в економічне життя організованість і планові засади. Зокрема, П. Фомін вважав, що монополії вносять певний «елемент свідомого регулювання», але закладаючи можливість стабільного розвитку виробництва, вони не реалізують її повною мірою [20, с. 73–76].

Варто визнати, що у своїх працях представники української економічної думки дослідили лише окремі негативні прояви діяльності монополій, а саме ті, що мали виражений анти-соціальний характер (обмеження виробництва, що мало за мету підвищення цін на товари, можливість здійснювати тиск на уряд та профспілки тощо). Розглядаючи питання монополізації, українські вчені не завжди приділяли достатньо уваги проблемі нерівності у розподілі прибутків, соціальної диференціації суспільства та загострення суперечностей ринкового господарства. Не було одностайності поглядів в оцінці негативних аспектів та наслідків діяльності моно-

полістичних об'єднань. Так, на думку Д. Піхна та М. Довнар-Запольського, які розглядали нові господарські явища з ліберально-ринкових позицій, діяльність монополій має лише негативний вплив на господарство. Протидію монополістичним тенденціям Д. Піхно, П. Фомін вбачали в розробці досконалого акціонерного законодавства. Інші представники української економічної думки були прихильниками прогресивності монополій. Водночас М. Туган-Барановський і В. Желєзнов вважали, що вади діяльності монополій можна усунути шляхом оптимізації поєднання ринкового та державного регулювання економіки.

Висновки. Історико-економічний аналіз та теоретичне узагальнення еволюції наукових поглядів на проблеми розвитку вітчизняного господарського середовища в контексті становлення підприємництва як прогресивної форми економічної діяльності та розвитку монополістичних тенденцій дає підстави стверджувати, що наприкінці XIX – на початку XX ст. в українській економічній думці склалася цілісна система науково-практичних підходів до обґрунтування антимонопольної регуляторної діяльності держави.

У працях А. Антоновича, К. Воблого, М. Туган-Барановського, В. Желєзнова, Д. Піхна, М. Довнар-Запольського, М. Цитовича та інших було порушено актуальні й сьогодні проблеми інституційної взаємодії монополістичних структур з іншими господарськими суб'єктами; соціальних наслідків зростаючого впливу на економічне та політичне життя суспільства фінансово-промислових груп; ефективності державної торговельної, фінансової, промислової та структурно-технологічної політики в умовах посилення державно-монополістичних тенденцій; обґрунтовано необхідність, визначено головні напрями й інструменти антимонопольного регулювання економіки.

Список використаних джерел

1. Злупко С. Розвиток інституціональних засад в монетарній теорії О. Миклашевського / С. Злупко, В. Небрат // Економіка України. – 2005. – № 12. – С. 73–81.
2. Небрат В.В. Еволюція теорії державних фінансів в Україні / В.В. Небрат ; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2013.
3. Супрун Н.А. Ретроспективний аналіз формування корпоративних засад у вітчизняній економічній науці другої половини XIX – початку XX ст. / Н.А. Супрун // Історія народного господарства та економічної думки України. – К. : ІЕП НАНУ, 2007. – Вип. 39–40. – С. 301–313.
4. Феценко В.М. Дослідження проблем становлення та розвитку ринкового господарства в працях економістів України другої половини XIX – початку XX ст. : моногр. / В.М. Феценко. – К. : КНЕУ, 2003.
5. Супрун Н.А. Вплив протекціонізму на господарство України (XIX – початок XX ст.) / Н.А. Супрун, Т.Л. Боднарчук // Історія народного господарства та економічної думки України. – К., 2013. – Вип. 46. – С. 198–142.
6. Горін Н.О. Соціально-технологічна парадигма підприємництва / Н.О. Горін // Український соціум. – К., 2015. – № 3 (54). – С. 86–95.
7. Небрат В.В. Українська економічна думка про чинники та пріоритети економічного розвитку : моногр. / В.В. Небрат, Н.А. Супрун та ін. [за ред. В.В. Небрат] ; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2014. – 396 с.
8. Небрат В.В. Еволюція ринкових інститутів в Україні : моногр. У 2 ч. / В.В. Небрат, Н.А. Супрун та ін. ; [за ред. В.В. Небрат]. – К. : ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», 2012. – Ч.1.
9. Дідківська Л.В. Державне регулювання процесів становлення та розвитку кооперації в аграрному секторі економіки: вітчизняний досвід / Л.В. Дідківська // Український соціум. – 2009. – № 4 (31). – С. 47–58.

10. Кудласевич О.М. Українські джерела теорії підприємництва : моногр. / О.М. Кудласевич. – К. : ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», 2014.
11. Туган-Барановский М.И. Конкуренция / М.И. Туган-Барановский // Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. – СПб., 1895. – Т. XVI. – 31 полумом.
12. Туган-Барановский М.И. Очерки из новейшей истории политической экономии и социализма / М.И. Туган-Барановский. – 2-е изд. – СПб., 1905.
13. Пихно Д. Основания политической экономии / Д. Пихно. – 2-е изд. К., 1899. – Вып. 2.
14. Довнар-Запольский М.В. Задачи экономического возрождения России: (Русско-германский товарообмен и бельгийская промышленность) / М.В. Довнар-Запольский. – К., 1915.
15. Туган-Барановський М.І. Основи політичної економії / М.І. Туган-Барановський. – Л., 2003.
16. Федорович Л.В. Теория политической экономии. – Ч. 2. Обращение и потребление ценностей / Л.В. Федорович. – Одесса, 1901.
17. Антонович А.Я. Курс политической экономии. Лекции, читанные в ун-те Св. Владимира проф. А.Я. Антоновичем / А.Я. Антонович. – К., 1886.
18. Железнов В.Я. Очерки политической экономии / В.Я. Железнов. – М., 1912.
19. Вобль К.Г. Начальный курс политической экономии (история, теория и финансы) / К.Г. Вобль. – К., 1918.
20. Фомин П.И. Синдикаты и тресты / П.И. Фомин. – Х. : Союз.

References

1. Zlupko S., Nebrat V. *Rozvytok instytutsional'nyh zasad v monetarnii teorii' O Myklashevs'kogo* [The development of the institutional foundations of O. Myklashevsky's monetary theory]. *Ekonomika Ukraïny – Economy of Ukraine*, No. 12, 2005. – pp. 73–81 [in Ukrainian]
2. Nebrat V.V. *Evolutsiya teorii' derzhavnyh finansiv v Ukraïni* [Evolution theory of public finance in Ukraine]. Kyiv, Institute for Economics and Forecasting Ukrainian National Academy of Science, 2013 [in Ukrainian]
3. Suprun N.A. *Retrospektyvnyi analiz formuvannya korporatyvnyh zasad u vitchyznyanii ekonomichnii nauki drugoi' polovyny XIX – pochatku XX st.* [Retrospective analysis of the corporate principles formation in the domestic economic science in the second half of the 19th – early 20th century]. *Istoriya narodnogo gospodarstva ta ekonomichnoi' dumky Ukraïny* [The history of the national economy and economic thought of Ukraine]. Kyiv, Institute for Economics and Forecasting Ukrainian National Academy of Science 2007, Iss. 39–40, pp. 301–313 [in Ukrainian]
4. Feshchenko V.M. *Doslidzhennya problem stanovlennya ta rozvytku rynkovogo gospodarstva v pratsyakh ekonomistiv Ukraïny drugoi' polovyny XIX – pochatku XX st.: monogr.* [The study of formation and development issues of market economy in the writings of Ukrainian economists (second half of 19th – early 20th century): monograph.]. Kyiv, Vadym Hetman Kyiv National Economics University, 2003 [in Ukrainian]
5. Suprun N.A., Bodnarchuk T.L. *Vplyv protektsionizmu na gospodarstvo Ukraïny (XIX – pochatok XX st.)* [The impact of protectionism on the economy of Ukraine (19th – 20th centuries)]. *Istoriya narodnogo gospodarstva ta ekonomichnoi' dumky Ukraïny* [The history of the national economy and economic thought of Ukraine]. Kyiv, 2013, Iss. 46, pp. 198–142 [in Ukrainian]
6. Gorin N.O. *Sotsial'no-tekhnologichna paradygma pidpryemnytstva* [Socio-technological paradigm of entrepreneurship]. *Ukrains'kyi sotsium – Ukrainian society*, 2015, No. 3 (54), pp. 86–95 [in Ukrainian]
7. Nebrat V.V., Suprun N.A. ta in. *Ukrains'ka ekonomichna dumka pro chynnyky ta priorytety ekonomichnogo rozvytku: monograf.* [Ukrainian economic thought of the factors and priorities of

economic development: monograph.]; ed.by V.V. Nebrat; Institute for Economics and Forecasting Ukrainian National Academy of Science. Kyiv, 2014 [in Ukrainian]

8. *Evolutsiya rynkovykh instytutiv v Ukraini: monogr. U 2 ch.* [The evolution of market institutions: monograph in 2 parts]; za red. V.V. Nebrat. Kyiv, ; Institute for Economics and Forecasting Ukrainian National Academy of Science, 2012, Vol. 1 [in Ukrainian]

9. Didkivs'ka L.V. *Derzhavne reguluvannya protsesiv stanovlennya ta rozvytku kooperatsii v agrarnomu sektori ekonomiky: vitchyznyanyi dosvid* [State regulation of the establishment and development process of cooperation in agricultural sector of the economy: national experience]. *Ukrains'ki socium – Ukrainian society*, Kyiv, 2009, No. 4 (31), pp. 47–58 [in Ukrainian]

10. Kudlasevych O.M. *Ukrayins'ki dzherela teorii pidpryyemnytstva: monogr.* [Ukrainian sources of the entrepreneurship theory: monograph.]. Kyiv, Institute for Economics and Forecasting Ukrainian National Academy of Science, 2014 [in Ukrainian]

11. Tugan-Baranovskii M.Y. *Konkurentsya* [Competition]. *Entsyklopedycheskii slovar' F.A. Brokhauza i Y.A. Efrona* [The Brockhaus and Efron Encyclopedic Dictionary]. St.-Petersburg, 1895, Vol. XVI, 31 Vol. [in Russian]

12. Tugan-Baranovskii M.Y. *Ocherki iz noveyshei istorii politicheskoi ekonomii i sotsializma. 2-e izd.* [Essays from the contemporary history of political economy and socialism, 2nd edition]. St.-Petersburg, 1905 [in Russian]

13. Pikhno D. *Osnovaniya politicheskoi ekonomii, 2-e izd.* [The foundation of political economy, 2nd edition]. Kyiv, 1899, Iss. 2 [in Russian]

14. Dovnar-Zapol'skii M.V. *Zadachi ekonomicheskogo vrozhdzheniya Rossii: (Russko-germanskii tovaroobmen i bel'giiskaya promushlennost')* [The objectives of Russia's economic revival (Russian-German trade exchange and Belgian industry)]. Kyiv, 1915 [in Russian]

15. Tugan-Baranovskii M.I. *Osnovy politychnoi ekonomii* [Fundamentals of political economy]. Lviv, 2003 [in Ukrainian]

16. Fedorovich L.V. *Teoriya politicheskoi ekonomii* [Political economy theory]. *Obrashchenie i potreblenie tsennosti* [Handling and consumption of values]. Odessa, 1901, Vol. 2 [in Russian]

17. Antonovich A.Ya. *Kurs politicheskoi ekonomii. Lektsii, chitannye v un-te Sv. Vladimira prof. A.Ya. Antonovichem* [The course of political economy. Lectures given at University of St. Vladimir by prof. A.Ya. Antonovich]. Kiev, 1886 [in Russian]

18. Zheleznov V.Ya. *Ocherki politicheskoi ekonomii* [Essays on political economy]. Moscow, 1912 [in Russian]

19. Voblyj K.H. *Nachal'nyi kurs politicheskoi ekonomii (istoriya, teoriya i finansy)* [Study course of political economy (history, theory and finances)]. Kyiv, 1918 [in Russian]

20. Fomin P.Y. *Sindikaty i tresty* [Syndicates and trusts]. Khar'kov, Izd-vo Soyuz Khar'kovskogo kreditnogo soyuza kooperativov, 1919. [in Russian]

Отримано 16.05.16

Кудласевич О.Н., канд. экон. наук, старший научный сотрудник отдела экономической истории ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (Киев)

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ АНТИМОНОПОЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА
(ИЗ ИСТОРИИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ)

Охарактеризованы важные направления экономической политики государства относительно развития предпринимательства, в частности вопросы антимонопольного регулирования в трактовке украинских экономистов конца XIX – начала XX в. Представлены результаты комплексного анализа влияния монополистических структур на экономическую жизнь общества в трудах М. Туган-Барановського, В. Железнова, Д. Пихна, М. Довнар-Запольского, Л. Федоровича и других. Обоснованы научно-практическое значение и актуальность теоретических разработок в украинской экономической мысли важнейших направлений государственного регулирования предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: предпринимательство, конкуренция, монополия, государственное регулирование, история украинской экономической мысли.

Kudlasevych O.M., PhD. (Economics), senior scientific fellow Institute for Economics and Forecasting Ukrainian National Academy of Science (Kyiv)

THE THEORETICAL FOUNDATION OF THE STATE ANTI-MONOPOLY POLICY
(FROM THE HISTORY OF DOMESTIC ECONOMIC THOUGHT)

Paper characterized important areas of the state economic policy towards entrepreneurship development, including, antimonopoly issues in the interpretation of Ukrainian economists of the late 19th – early 20th century. Author suggests the results of a comprehensive analysis of the monopoly structures impact in the economic life of the society presented in the writings of M. Tugan-Baranovsky, V. Zheleznov, D. Pikhno, N. Dovnar-Zapolsky, L. Fedorovych and others. Validated are practical and scientific value and relevance of the theoretical development in the Ukrainian economic thought of the most important directions for the state regulation of entrepreneurial activities.

Keywords: entrepreneurship, competition, monopoly, government regulation, history of Ukrainian economic thought.